

ОСОБИСТІСНА ЗМОБІЛІЗОВАНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК УМОВА ЙОГО ПІДГОТОВКИ ДО УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається проблема підготовки особистості майбутнього вчителя до професійної діяльності та шляхи її розв'язання. Розкривається сутність поняття «особистісної змобілізованості» та подана характеристика її елементів: вольової активності, енергодійності й емоційної стійкості.

Ключові слова: особистісна змобілізованість, вольова активність, енергодійність, емоційна стійкість.

Відбудова нового суспільства можлива в умовах створення нової людини, структура характеру якої потребує певної зміни. Перш за все ці зміни мають стосуватися процесу виявлення як своїх характерних рис, можливостей, схильностей, задатків так і розуміння інших, оскільки саме в цьому криється заявка на успіх. Наприклад, нинішні старшокласники, здійснюючи професійний вибір, в основу кладуть передусім інтерес до професії, очікуване задоволення від праці, однак, при цьому тільки третина враховує власні здібності та запити на фахівців на ринку праці і лише кожний п'ятий спирається на знання про майбутню професію. Серед цінностей у трудовій сфері віддають перевагу високому заробітку, перспективам кар'єрного росту та занадто велике місце в системі цінностей займають розваги, задоволення, а прагнення добробуту не завжди поєднується з поцінуванням головного засобу його досягнення – роботи. Не можливо бути сильним і успішним у професійній діяльності без віри в себе, у власний талант й можливість, а також без розуміння можливостей і талантів тих, хто оточує. Тільки віра у самого себе та свої можливості збільшують та підкріплюють духовну енергію особистості. У зв'язку з чим виникають безліч питань. Яким чином можна реалізувати себе і свої можливості? На чому мають ґрунтуватися способи, які допоможуть реалізувати свою енергію у потрібний час та у потрібному місці? Як віднайти свої енергетичні резерви та спрямувати їх на продуктивну професійну діяльність?

Відповіді на ці та інші питання завжди у всі часи хвилювали науковців, кожний з яких віднаходив своє рішення. Наприклад, З.Фрейд вважав, що збудником життєдіяльності особистості є лібідо (статевий потяг), енергія якого за певних умов трансформується у інші види енергії. У. Джемс тлумачив особистість людини як загальну суму всього того, що вона може назвати своїм. Її характеризують піклування про себе і самозбереження, а саме: піклування про фізичну особистість (харчування, захист), про соціальну особистість (дружба, кохання, ревності, прагнення слави, вплив на інших людей, влада над ними тощо) та про духовну особистість (розумовий, моральний та духовний процес). Деякі сторони особистості стикаються, суперечать одна одній. Однак, самовдоволення особистості зумовлене тим як співвідносяться між собою реалізовані та потенційні здібності. Він запропонував розглядати самоповагу особистості як відношення, в якому чисельник виражає реальний успіх, а знаменник – домагання.

Багаторічний досвід роботи з молоддю взагалі та з майбутніми вчителями і майбутніми соціальними педагогами зокрема свідчить про те, що найяскравіше своє безсилля демонструють молоді люди саме перед самими собою. Вони здебільшого свою енергію витрачають на те, щоб приховати від самого себе все що знають про себе і відхиляють можливість знати про інших більше, вважаючи це марнотратством.

Пізнати особу майбутнього вчителя, яка утримує в собі безліч рис та властивостей, майже неможливо, оскільки треба також пізнати все те, що її оточує і що та хто на неї впливає. Однак серед безкінечно складних питань виокремимо одне, яке являється характерним і недооціненим, це питання щодо мобілізації своїх сил і можливостей у процесі життєдіяльності. Робота над собою, пізнання своїх можливостей та їх розкриття, володіння мистецтвом створювати себе, спонукати себе до вершин професіоналізму – ось одне із основних завдань статті.

Особистість людини і до сьогодні залишається загадковим явищем на теренах таких наук як філософія, психологія, соціологія, педагогіка не дивлячись на всі доробки науковців, які займаються його дослідженням. Вперше звернувся до пояснень цього феномену філософ Ф.Бекон, який пов'язував з цим поняттям прояви людської сутності у вигляді видатної пам'яті, мудрості, моральної стійкості і наголошував, що ці якості притаманні видатним історичним діячам. Далі перші спроби використати поняття особистості належать І. Канту, Т. Гоббсу, Х. Вольфу, Г.В.Ф. Гегелю, В.Джемсу та ін., цінність доробок яких полягає у дослідженні природи особистості у різних аспектах, що дало змогу їх послідовникам представити біля п'ятдесяти інтерпретацій означеного поняття та низку теорій, що розкривають історичну лінію становлення даної категорії.

Обговорюючи сутність поняття особистості та його структури, К.О. Абульханова-Славська та А.В. Брушлінський посилаються на думку С.Л. Рубінштейна, який справедливо наголошує на триєдності останньої, пояснюючи, що склад структури визначається, перш за все, тим чого хоче людина, що для неї має привабливість (це спрямованість, потреби, установки, ідеали); що може людина (це здібності, обдарування); що є вона сама – що із її тенденцій і настанов закріпилось у характері, стрижневих особливостях її особистості. Ці три модальності утворюють ціле і разом з тим це ціле не задане первісно, не зафіксовано, не статичне: здібності

формується у діяльності, яку здійснює ця людина, в останній особистість втілює свої найкращі якості, в неї вкладає свої заповітні переживання і т.д. Характер – це втілення стійких особистісних спрямованостей, тенденцій, які вона реалізує в діяльності і фіксує як постійно значущі спрямування у житті [1].

Для розкриття сутності особистісних спрямованостей звернемось до категорії особистості і діяльності, що утворюють функціональну систему. Особистість виражається і стверджується у діяльності, яка є результатом засвоєння суспільно визначених правил суб'єкт – об'єктних дій відповідно до сукупності об'єктів, що визначають зміст і призначення професійної праці. Діяльність є функцією особистості, яка психологічно існує як засіб у міжособистісних відносинах діяльності і розвивається відповідно до них. Результат цієї системи полягає у тому, що діяльність отримує ознаки особистості діяча, а особистість діяча – ознаки його діяльності [2].

Беручи до уваги складність означеного явища та неможливість повністю й цілісно його дослідити, виникає необхідність у розгляді однієї із особистісних спрямованостей, що її характеризує, а саме, змобілізованість. Категорія «змобілізованість» утворилася від терміна «мобілізація», що пояснюється як приведення в діяльний стан, залучення чогось для виконання будь-яких задач. Змобілізованість за визначенням тлумачного словника означає повну готовність до виконання будь-якої діяльності [3].

Повна готовність розуміється не як частково проявлений стан, а як такий, що вміщує в себе безмежну кількість складових, які забезпечують успішну діяльність. Однак, для більш детального розуміння сутності змобілізованості особистості, необхідно знайти його родове поняття. Родовим поняттям «змобілізованість» виявляється поняття «готовність» до діяльності, оскільки, готовність до дії трактується як стан мобілізації всіх психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективне виконання певних дій. Сьогодні науковці визначають різні види готовності людини до діяльності залежно від предмету дослідження і специфіки самої діяльності: психологічна готовність, моральна готовність, морально-психологічна готовність, фізіологічна готовність, професійна готовність, мобілізаційна готовність, тощо.

Проаналізуємо сутність поняття готовності в контексті різних підходів, наприклад: психолого-педагогічний підхід пояснює готовність як психічний і психологічний стан особистості, як установку на активну дію, як синтез якостей особистості, мотивів і ситуацій, як особистісну якість, що забезпечує ефективність діяльності; загальнотеоретичний - як фундаментальну умову і необхідну передумову виконання будь-якої діяльності. Психологічна готовність досліджувалася у світлі різних концепцій і розглядалася в двох видах - як тимчасова готовність і як довготривала готовність. Дослідники виокремлюють компоненти психологічної готовності, наприклад, до професійної

діяльності у вигляді інтересів (професійних і пізнавальних), відношень до майбутньої професії, ціннісних орієнтацій, ступенів виявлення інтересів тощо [4, 5, 6, 7]. Дослідники В.Н. Богданов і В.Г. Зазикін визначають професійну готовність як інтегративну якість особистості фахівця, у структурі якої є компоненти, що обумовлюють успішність здійснення професійної діяльності в цілому [8].

Однак цікава думка тих науковців, які більш детально та повно розкривають сутність готовності особистості до діяльності. Наприклад, М. І. Дьяченко і Л. А. Кандибовіч визначають такі компоненти готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності: мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї); орієнтаційний (уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимоги до особистості); операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, вміннями і навичками); вольовий (самоконтроль, уміння управляти собою під час виконання трудових обов'язків); оцінний (самооцінка своєї професійної готовності та відповідність її до оптимальних професійних зразків) [9]. В цьому ж контексті визначає структуру готовності майбутнього фахівця й дослідниця Л. В. Кондрашова, а саме: мотиваційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий та психофізіологічний компоненти [10].

А. Ф. Линенко, в свою чергу, вважає, що компонентами готовності до професійної діяльності є професійна самосвідомість, ставлення до діяльності чи настанова (для ситуаційної готовності), мотиви, знання про предмет і способи діяльності, навички і вміння їх практичного втілення, а також професійно значущі якості особистості. Автор переконаний, що під час переносу тривалої готовності в нові умови, ситуації, на особистість впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. До перших відносять: новизну, труднощі, творчий характер завдань, обставини, що оточують, поведінку присутніх. До других – самооцінку підготовленості суб'єкта до діяльності, його психофізіологічний стан, уміння мобілізуватися на виконання майбутньої праці, контролювати свою емоційну стабільність і рівень власної готовності [11].

Структуру готовності студентів до педагогічної діяльності достатньо повно представлено в дослідженні К.М. Дурай-Новакової, яка визначає її як єдність взаємодіючих функціональних компонентів, а саме:

- мотиваційно-професійного, тобто значущі потреби, мотиви діяльності;
- пізнавально-оцінного, а саме знання про зміст професії, про структуру професійної діяльності, способи рішення професійних задач, самооцінка підготовки до діяльності;
- емоційно-вольового, який відображує відчуття відповідальності за результати, самоконтроль, уміння управляти діями;
- операційно-дієвого, який містить в собі володіння знаннями, вміннями, навичками, способами виконання професійних ролей;

- мобілізаційно-настроювального, який означає здатність і можливість управляти своїми станами в реальних виробничих ситуаціях [12].

Загалом в роботах багатьох науковців готовність до професійної діяльності визначається і як потенційний стан особистості, що передуює діяльності, і як її інтеграційна якість, що сполучає в собі мотиваційно-ціннісний, пізнавально-оцінний, операційно-діяльнісний, емоційно-вольовий та мобілізаційно-настроювальний компоненти. Відтак, як показують дослідження виникнення психологічної готовності до професійної діяльності починається з встановлення мети на підставі потреб і мотивів. Потім виробляється план, моделі, схеми майбутніх дій. Після цього людина приступає до втілення готовності в наочних діях, застосовує певні засоби і способи діяльності, порівнює хід і проміжні результати з поставленою метою та вносить корективи. Тобто, готовність носить динамічний характер, має різні рівні, формується поступово за схемою: потреба — знання — діяльність — результат — корекція.

Наприклад, пізнавально-оцінний компонент готовності до діяльності дослідники визнають як набір певних відомостей про професію, професійні знання, мотиви особистості, знання про професійно важливі якості, про їх відповідність щодо даного виду діяльності. Операційно-дієва складова готовності вивчається в сукупності з пізнавально-оцінною, оскільки для її формування необхідна певна сума знань, умінь і навичок пошуку інформації і задоволення інтересу.

Таким чином, більшість дослідників наголошують на залежності готовності від обумовленості успішної діяльності людини, від її відношення до умов діяльності. Готовність розглядається як багаторівнева прогнозована особистісна діяльність, що має визначальне значення для цілеспрямованого розвитку особистості. Взаємозв'язок готовності і позитивного відношення людини до діяльності характеризує особистість, вказуючи на усвідомлення її мотивів і потреб в певній діяльності.

У більшості досліджень готовність розглядається як певна цінність, цілісний механізм, в якому найважливішими є дві характеристики: психологічна готовність і операційна готовність. Вона відображає майбутню діяльність і відношення особистості до цієї діяльності, визначається як активно-дієвий стан особистості, що характеризує зміст майбутньої задачі й умову майбутнього її виконання. Причому, не протиставляється готовність як психічний стан і готовність як якість особи, бо вони взаємозалежні та взаємообумовлені. Відтак, готовність відображає цілісний стан особистості, що включає не тільки наявність здібностей і якостей, необхідних в майбутній діяльності, але й відношення до неї, що виражається в потребах, бажаннях, мотивах, які визнаються найважливішими у формуванні готовності. Разом з тим, необхідно формувати в процесі підготовки фахівця всі компоненти готовності, тому що вони є взаємоузгодженими і взаємодоповнюючими складовими повної готовності. Значну увагу привертає останній компонент готовності до професійної діяльності, мобілізаційно-

настроювальний, який поряд з іншими складає основу готовності та управляє її станом.

Отже, якщо готовність особистості до діяльності характеризується домінуванням здатності й умінь мобілізувати сили і управляти ними, то таку готовність можна вважати мобілізаційною. В свою чергу, якщо мобілізаційна готовність відображає цілісний стан особистості, який слугує її базисом, а завданням особистості виступає успішна діяльність і зняттям слугує умінь управляти успішною діяльністю, то означена готовність є особистісно змобілізованою, характерною якістю якої є особистісна змобілізованість.

Відтак, особистісна змобілізованість – це активно-дієве утворення, складовою якого є базис – мобілізаційна готовність, що трактується як цілісний стан особистості, завданням якого є успішна діяльність як усвідомлена мета, а зняттям – умінь управляти успішною діяльністю.

Таким чином, основою особистісної змобілізованості майбутнього вчителя виступає мобілізаційна готовність, яка забезпечує успішну діяльність, що обумовлена умінь нею управляти. Стан мобілізаційної готовності відзеркалює виникнення цільової домінанти, що спрямовує свідомість особистості на досягнення успішного результату діяльності. Означений стан демонструє готовність боротися з будь-якими труднощами, виявляти максимум вольових зусиль, контролювати свої дії. Відтак, особистісна змобілізованість характеризується мобілізаційною готовністю до професійного саморозвитку, що залежить від вольової активності як самонастроювання на мобілізацію вольових зусиль, емоційного настрою як самоналагоджування на мобілізацію захисних та управлінських резервів організму, енергодійності як самодетермінації на успішний результат діяльності.

Вольова активність як самонастроювання на мобілізацію вольових зусиль розглядається у вигляді тимчасового психічного стану, що є оптимальною внутрішньою якістю, яка сприяє подоланню труднощів. При досягненні цілей особистість свідомо регулює своєю діяльністю й поведінкою, проявляючи вольові дії, які виконують дві взаємопов'язані функції – спонукальну (яка забезпечує активність людини) і гальмівну (що виражається у її стримуванні). Означені функції виявляються у ситуаціях вибору рівних за значущістю мотивів і цілей, за відсутністю у індивіда актуальної потреби у дії, наявності зовнішніх і внутрішніх перешкод тощо. Вольова людина вміє долати різні труднощі і виявляє при цьому такі якості як рішучість, наполегливість, уважність, зосередженість, контроль своїх дій, сміливість, витривалість, самовладання [13].

Емоційний настрой як самоналагоджування на мобілізацію захисних та управлінських резервів організму визначається індивідуальною відповідальністю людини за свою свідомість, вчинки, мислення, волю. Цей стан характеризується здатністю до саморегуляції, самодисципліни, самосвідомості. Слово «емоція» в перекладі з латині означає «збуджувати». В одних

випадках емоції надають чіткість і силу різним проявам психіки – потребам і мотивам, настроям і почуттям тощо, в інших – гальмують, стримують психічні процеси, стани й властивості. Емоції як генетичні програми поведінки, володіють енергетичними властивостями – здатністю відтворення, трансформації, динаміки, інтенсивності, спонукального впливу. Американський психолог К. Изард виділив 10 фундаментальних емоцій: інтерес, радість, подив, горе (страждання), гнів, відразу, презирство (зневага), страх, сором, вину (покаяння). В житті людина демонструє значно ширший діапазон емоцій. Кожна із фундаментальних емоцій енергетично насичена й немає значення той факт, підвищує вона активність організму (стенічні емоції) чи знижує (астенічні емоції) – в будь-якому випадку виявляється дія енергії. Енергетична програма емоцій доводиться також й тим фактом, що під впливом емоцій змінюється електрична опора шкіри – явище на якому побудована робота «детектора брехні». Психофізіологічна функція емоцій полягає в тому, що вони забезпечують наші реакції у відповідь на зовнішні і внутрішні впливи додатковою енергією, якою володіють вроджені програми емоційної поведінки. Емоції подвоюють, дублюють наші реакції на внутрішні і зовнішні впливи [14].

Енергодійність особистості майбутнього вчителя як самодетермінація характеризується збереженням енергетичного заряду для реалізації усвідомленого вибору щодо успішної професійної діяльності. Цей стан має такі показники як наполегливість, здатність генерувати отриманий соціальний досвід та заражати ним інших.

Категорія «енергодійність» утворилася від об'єднання назв двох силових явищ «енергія» і «дія», перша пояснюється як діяльна, активна сила, поєднана з наполегливістю, рішучістю в досягненні мети, друга – як вплив, прояв енергії, сили [3]. Утворене складне поняття доповнює та підсилює кожне, вказуючи на взаємозв'язок й залежність між ними. Енергодійність як

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Философско-психологическая концепция С.Л. Рубинштейна: К 100-летию со дня рождения / К.А. Абульханова-Славская, А.В. Брушлинский. – М.: Наука, 1989. – 248 с.
2. Велитченко Л.К. Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу : [монографія] / Л.К. Велитченко. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2005. – 355 с.
3. Словарь русского языка в четырёх томах / За редакцией А.П. Евгеньева. – М.: «Русский язык», 1985.
4. Белых А.С. Формирование готовности будущего классного руководителя решать профориентационные задачи: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / А.С. Белых. – М., 1990. – 15 с.
5. Зимняя И.А. Психологическая педагогика / И.А. Зимняя. – М.: Логос, 2001. – 384 с.
6. Иванова Т.В. Особенности развития психоло-

гическая личность проявляется у зміні поведінки суб'єкта діяльності, що проявляється як наполегливість, рішучість в досягненні мети та в прояві її сили.

Спробуємо визначити поняття «енергодійності» майбутнього педагога, або сили енергетичного потенціалу чи енергетичного ресурсу, яким він володіє, тобто сили, яка заряджає енергією його дії. Поняття містить розуміння умов, засобів, обставин як таких, що впливають на особистісний стан фахівця, який привласнює запропоновану енергію, що стає основою його «енергодійності». Отже, майбутній фахівець стає власником певного професійно-енергетичного потенціалу. Професійну «енергодійність» фахівця можливо визначити через традиційні рівні готовності (підготовки) чи рівні сформованості певних якостей, але вони не будуть повністю розкривати сутність цього явища. Мова йде про енергетичний потенціал отриманих знань та досвіду діяльності, або про енергетичний ресурс фахівця, про його професійний заряд, інакше - професійну силу. Це внутрішній стан особистості, це її заряд, що виявляється не лише через рівень готовності до професійної діяльності. Сутність цього явища криється у суб'єктному розумінні своїх енергетичних можливостей, усвідомленні своєї сили досягнень, сили самоактуалізації, сили реалізації «Я – концепції», сили розуміння своїх можливостей тощо.

Відтак, реалії сьогодення свідчать про те, що майбутні вчителі повинні бути готові до самостійного визначення змісту свого життя, до мобілізації своїх зусиль та можливостей успішно виконувати професійні обов'язки, до реалізації своїх потреб та інтересів. Будь-який стан особистісної змобілізованості реалізується через: можливість вибору індивідуальної траєкторії самоосвіти та розробки індивідуальних стратегій саморозвитку; структурування видів і форм самостійної діяльності та можливість вибору змісту, виду і форм самостійної роботи з урахуванням суб'єктного досвіду.

гической готовности студенчества к педагогической деятельности: Автореф. дисс. ... канд. псих. наук / Т.В. Иванова. – М., 1983.-18 с.

7. Понукалин А.А. Состояние готовности к труду в условиях проблемной ситуации / Психологические проблемы профессиональной деятельности / А.А. Понукалин. – М.: Наука, 1991. – С. 32-140.
8. Богданов В.Н. Введение в акмеологию / В.Н. Богданов, В.Г. Зазыкин. – Калуга: КГПУ, 2001. – 144 с.
9. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: Психологический аспект / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. — М.: Изд-во «Университетское», 1985. – 206 с.
10. Кондрашева Л.В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов педагогического института к профессиональной деятельности. Дисс. ... д-ра пед. наук / Л.В. Кондрашева. – Кривой Рог, 1989. — 363 с.

11. Линенко А.Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности. Дисс. ... д-ра пед. наук / А.Ф. Линенко. – К., 1996. – 403 с.

12. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: Автореф. ... д-ра пед. наук / К.М. Дурай-Новакова. – М., 1993. – 60 с.

13. Кучерявий І.Т. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості: [Навч. посібник] / І.Т. Кучерявий, О.І. Клепиков. – К.: Вища шк., 2000. – 288 с.

14. Бойко В.В. Психоенергетика / В.В. Бойко. – СПб.: Питер, 2008. – 416 с. : ил. – (Серия «Краткий справочник»).

Подано до редакції 25.03.13